

Litvánia megkeresztelkedése

A litvánok hivatalosan 1987-ben ünnepelték a kereszténység felvételének 600. évfordulóját.

Mint majd minden, a litván történelemre vonatkozó kijelentés, ez is hosszú kiegészítő-megszorító magyarázatokat igényel.

„Hivatalosan” természetesen nem ünnepeltek. Noha a litván a Szovjetunió egyetlen, döntő többségében katolikus népe, a vallás és az egyház a legutóbbi időkhöz — s ez 1988-at jelent — a Litván Szovjet Szocialista Köztársaságban is a másként gondolkodás ugyanolyan helyzetében volt, mint a többi szocialista országban — vagy még ugyanolyabban. Ezt a helyzetet a másfél évtizede Angliában élő politológus-történész Alekszandras Štromas így jellemzi: „Az összes Litvániában működő szervezet közül egyedül az egyház köti össze a nemzetet saját történelmi múltjával. (...) S mivel az emberek a nemzethez, a nemzeti értékekhez és eszményekhez való hűség alapján ítélik meg egymást, a hívőket mint jó litvánokat még az ateisták is tisztelik.”¹

Ennek a helyzetnek megfelelően az ünneplést a korszakkal foglalkozó hivatalos történész, J. Jurginis akadémikus könyve jelentette², melynek előszavában a szerző mindjárt leszögezi: „Litvánia 1387-es megkeresztelkedése: történelmi tény, ám nem olyan jelentős, hogy szélesebb körben kellene emlegetni. Nem konfesszionális, hanem történelmi értelemben jelentette a katolikus egyház megalapítását és az ország kereszténnyé nyilvánítását. A jubileumot a Vatikán és a klerikális emigráció hirdette meg. Célja nem tudományos, még csak nem is vallási, hanem politikai.”⁽⁵⁾

J. Jurginist, amint ő maga eldicsekszi-felpanaszolja, az előző egyházi ünnep, Litvánia védőszentjének, Szent Kazimierasnak 1984-es 500 éves jubileuma alkalmából írt dolgozatai miatt több templomban is kiperédikáltak. Érthető, hogy az ő tollát sem a tiszta tudomány vezérli, hanem nagyon is mai, sőt napi politikai sugallat. Felfogásának lényegét így foglalja össze: „A katolicizmus terjesztői kezdték Litvániában felkelteni a bizalmatlanság érzését a pravoszlávok iránt, s igyekeztek gyengíteni, rombolni a pravoszlávok jogi helyzetét. Mindez ellentétes volt a litvánok és oroszok között történelmileg kialakult baráti és jószomszédi kapcsolatokkal; olyan körülményeket teremtettek, melyek között felszít-hatták a litván és az orosz tartományok közötti ellentmondásokat. (58.) (...)”

Érdekes módon az emigráció, még „a klerikális emigráció” egyes képviselői is ehhez a hivatalos, szovjet állásponthez közeli véleményt fogalmaztak meg.

A több százezres litván emigráció központjában, Chicagóban megjelenő liberális folyóirat, az Akiračiai körkérdést intézett neves otthoni és külföldi litvánokhoz. (Mik az okai és következményei, hogy Európában Litvánia keresztelkedett meg utoljára? Mi jót és mi rosszat hozott a kereszténység a litvánságnak? Mi jelent ma nagyobb veszélyt: az ateizmus vagy a szekularizáció? stb.) A több mint egy éven át közölt válaszok között szinte nincs egyértelműen lelkesedő. F. Jucevičius, egy Kanadában élő pap árulja el a fanyalgás okát: „1918-ig a litvánokat az egyházon keresztül lengyelesítették el. Ezért az ideai megemlékezés a kereszténység felvételéről egyúttal a litván nép ellengyelesítésének a hatszáz éves jubileumáról való megemlékezés is.”⁴

A Vatikánban két jelentősebb, az évfordulóval kapcsolatos esemény zajlott. Az egyik egy nemzetközi tudományos kollokvium volt Rómában, 1987. június 24–26-án. Az emigráns

sajtó azt rója fel a szervezőknek, hogy a tizenkettő előadó közül mindössze négy volt litván, ugyanannyi, mint ahány lengyel.⁵

A másik esemény: az akkor Lengyelországhoz tartozó Vilnius litván püspökének, Jurgis Matulaitisnak (1871—1927) a boldoggá avatása, melynek során a római Szent Péter bazilikában tartott szentmisét maga II. János Pál koncelebrálta. Az ezt követő számos római mise egyike sem litvánul zajlott, hanem angolul és lengyelül, s ez megint csak szíven ütött sok litvánt.

Az évfordulót valóban a Vatikán jelölte ki és rendezte ünnepségeit. Másként ez nem is lehetett, hiszen vilniusi litván püspökség nem létezik. A vilniusi egyházmegye (amely a két világháború között kb. 29 ezer km²-t és 1 millió lakost ölelt fel) hivatalosan változatlanul a lengyel egyházkerülethez tartozik, s ez beárnyékolja a lengyel—litván viszonyt.⁶

Vannak, akik nemhogy lebecsülik az 1387-es megkeresztelkedés jelentőségét, de magát a tényét is tagadják. Véleményüket leghatározottabban az Amerikában élő jogász-történész, Jonas Dainauskas fogalmazta meg: „Miután a frissen alapított vilniusi püspökséget a gnieznói püspökség fennhatósága alá helyezték, s a papok képzését Krakkóra hagyták, az egyház területén megkezdődött a litvánok szervezett polonizációja, mikor is a lengyel papok a lengyelül nem tudó hívőkkel úgy érintkeztek, mint a süketnémákkal. (...) Az 1387-es év a litvánokat nem Litvánia valamiféle megkeresztelkedésére emlékezteti, amely valójában nem 1387-ben volt, hanem a litván nép tragédiájára, mikor is a korabeli litván vezetés önként lengyellé változott, beállt Lengyelország szolgálatába.”⁷

Ha nem 1387-ben, akkor mikor történt a keresztelkedés?

A litvánok egyszer már valóban felvették a kereszténységet, mégpedig 1251-ben. Mi történt valójában? E kérdésre nemcsak azért hasznos megkísérelni a választ, mert a litvánok viselt dolgai még a közép- és kelet-európai átlagnál is jobban kihullottak a közös európai tudatból, hanem azért is, mert közben esetleg tetten érhetjük e „valójában”, a (történelmi) való kialakulását.

Kezdjük avval, amivel majd befejezni is kell: a nyelvel, amely a litvánoknak ugyanolyan édes börtön, mint nekünk, s amely a legarchaikusabb élő — sőt, egyesek szerint egyáltalán a legarchaikusabb — indoeurópai nyelv. Az indoeurópain belül elkülönülő balti családba tartozik.

A számos balti törzsből (jatvingok, kursok, sélek stb.) az első évezred második fele és a 15. század között eltelt időben mindössze három nép formálódott: a poroszok, akiknek nyelvéről a 16. századból ránk maradt néhány összefüggő írásos emlék; azután a lettek, s a litvánok, mint az egyetlen olyan balti nép, amelynek a középkorban sikerült önálló államot létrehozni.

A litván állam létrehozását a 13. század elején elsősorban a kedvező külpolitikai helyzet tette lehetővé. Minden középkori államalapításhoz kellett egy pozitív és egy negatív tényező. A pozitív: hogy ne legyen egyetlen olyan erős idegen hatalom se a közelben, amely le tudná igazni az államalapításra készülő népet. (A poroszok, lettek kudarcát egy ilyen hatalom: a német keresztoszlovagok állama okozta.) A negatív: hogy legyenek viszont olyan szomszédok, akiknek fenyegetését csak az addigi lazább összetartozást felváltó állam szilárdsága tudja visszaverni. (Ilyen szomszédokban ritkán van hiány a történelemben.)

A litvánok számára e feltételek a 13. századra értek meg. Döntő körülmény volt, hogy a 10. században még virágzó keleti szláv állam, a Kijevi Rusz egyre inkább eredeti alkotóelemeire, egymással marakodó városállamokra, „földre” esett szét: Polock, Halics, Szmolenszk, Vlagyimir, Novgorod, Moszkva stb. önálló, de csekélyebb súlyú fejedelemségeire. Ezt a bomlási folyamatot csak fokozta az 1237—1240-es mongol-tatár betörés, melyet — miután Batu kán 1242-ben az Aranyhordát a Volgánál telepítette le — két évszázados állandó harcban eltelt mongol-tatár hódoltság követt.

A lengyel állam a 12. században megszűnt létezni: huszonhárom úgynevezett dzielnicére, kis fejedelemségre esett szét, s csak nehezen állt talpra. Még a 14. század végén is a litván birodalom kb. hétszer akkora volt, mint Lengyelország.

Maradt a harmadik nagy ellenség, a német hódítók. Az 1196-ban Palesztinában alapított Német (később: Porosz) Lovagrendet, miután garázdálkodásai miatt II. Endre kikergette Magyarországról, Konrad mazovia (lengyel) fejedelem hívta be a pogány poroszok megtérítésére, 1226-ban. A lovagok, egyesülvén az 1202-ben alapított és Riga körül letelepedett Kardtestvérek Rendjével, porosz területen önálló, a rend nagymesterének a vezetése alatt álló államot hoztak létre. Miután 1236-ban a litván csapatok megsemmisítő vereséget mértek rájuk, a kardtestvérek kénytelenek voltak szervezetileg, jogilag beolvadni a Német Lovagrendbe, s ettől kezdve Livóniai Lovagrend néven annak egyik ágát alkották. A két rend államának, Livóniának és Poroszországnak tényleges területi egyesítését Litvánia északnyugati része, Žemaitija (Alföld) akadályozta, ezért Žemaitija meghódítása hosszú évszázadokig a német politika elsőrendű célja maradt.

Egy-két évenként jöttek létre és bomlottak fel szövetségek németek és szlávok, németek és litvánok, litvánok és szlávok, s nem utolsósorban litvánok és litvánok között, mindenki mindenki ellen. Ebben a kül- és belpolitikai fenyegetettségben, a Drang nach Osten és a Drang nach Westen szorításában alakult ki a litván állam. Pontos adatunk kevés van a körülményekről. Annyi biztos, hogy a litvánok 1219-ben már önálló országgént kötnek békét a halics—volhíniai fejedelemséggel. Az aktusnál jelen voltak Litvánia mindkét részének a tulajdonképpeni Litvániának, Aukštaitija-nak (Felföld) és Žemaitijának a képviselői. A hűz fejedelem közül az úgynevezett Ipatyevszkij-krónika névtelen szerzője ötöt kiemel, mint akik a legelőkelőbbek.

Ott van közöttük Mindaugas (szlávul: Mendog), akit a litván Szent Istvánnak, az államalapítónak tartanak. Származása ismeretlen, apjának később adták a krónikások-történészek a Ringaudas nevet. Az azonban tény, hogy 1240 körül — miután gyilokkal, haddal, rokoni kapcsolatokkal, ígéretekkel, adományokkal — legyőzte a kisebb fejedelmek jó részét, Aukštaitija és részben Žemaitija uraként felvette a nagyfejedelem címét. Ettől kezdve csak az uralkodó gyermekeit illette meg a fejedelmi cím, az addigi fejedelmek lassan bajorosszá (szlávul: bojár), nemessé fokozódtak le. Az úgynevezett Fekete Oroszország leigázásával Mindaugas kezdte meg a keleti szláv fejedelemségek Litvániához csatolását. Polaszje, Polock, Minszk, Vityebszk, Volhínia, Kijev, Csernyigov és Podólia egy részének meghódításával az ország területe a 14. század közepére elérte a 650 ezer km²-t. Az etnográfiai Litvánia (kb. 70—80 ezer km²) mindig a nagyfejedelem birtokában maradt, aki rokonait, jó embereit küldte a meghódított területekre, ahol azok a helyi keleti szláv fejedelmekkel együtt kormányoztak.

Mindaugas központosító törekvéseit sokan nem nézték jó szemmel. Hogy leghatalmasabb ellenfelét, a lovagrendet leszerelje, döntő lépésre szánta el magát: 1250-ben vagy 1251-ben egész házanépével, valamint számos előkelővel egyetemben megkeresztelkedett, s 1253-ban a római IV. Ince pápától kapott koronával királlyá koronázták. Őt adománylevélben — melyek hitelességét azóta is vitatják, mondván, hogy a németek hamisítványai — hatalmas birtokokat, sőt, abban az esetben, ha gyermektelenül halna meg, egész Litvániát a Livóniai Rendre íratva. (Egyébként három fia és egy lánya született.)

Látnivaló, hogy a kereszténység felvételét nem elsősorban eszméi, hanem inkább hatalmi meggondolások irányították. A további fejlemények is ezt igazolják. 1260-ban a két lovagrend egyesített csapatai súlyos vereséget szenvedtek a durbői csatában Žemaitijától. A németek helyzete megingott, s felkelés tört ki ellenük Livónia népei (kursok, zemgalok, észtek) között, s valószínűleg e csatával hozható összefüggésbe az úgynevezett nagy porosz felkelés kirobbanása is, amit a németeknek csak tizennégy évi véres harc árán sikerült elfojtaniuk. Amikor ebben az új helyzetben Žemaitija fejedelme 1261-ben

feljájnlja Mindaugasnak a tatárok által közben alaposan földült Litvániával való egyesülést, cserébe a keresztésekkel kötött szövetség felbontását és az ősi pogány hithez való visszatérést kéri, a király habozás nélkül kötélnék áll. A kereszténység tényleges felvétele így végzetes módon újra elodázódott.

Mindaugast hatalma csúcsán, 1263-ban meggyilkolták. Utódai közül fia, Vaišvilkas vagy az igen tehetséges Traidenis négy fivére is pravoszláv hitre tért. Ennek ellenére a keresztény Európa a litvánokat továbbra is — újra — pogányként tartotta nyilván. Mindaugas így csak kijelölte Litvánia csatlakozási irányát Európához. Az általa teremtet állam, a Litván Nagyfejedelemség azonban tovább erősödött, és egészen 1569-ig fennmaradt.

Ebben két uralkodónak voltak döntő érdemei.

Ami fiai legyilkolása miatt Mindaugasnak nem sikerült, hogy tudniillik örökletessé tegye a trónt, az sikerült Gediminasnak (1316–1341), akinek uralkodóháza unokája, Jogaila, vagy ahogy lengyeles formában ismerik: Jagiello (magyarul: Jagelló) nevéen vált legalábbis Közép- és Kelet-Európa egyik legnagyobb dinasztiájává, amelyik nemcsak a lengyeleknek, hanem a cseheknek és nekünk is több királyt adott.

Gediminas külpolitikája kettős irányú volt. Nyugatról igyekezett megállítani a keresztések előnyomulását, ugyanakkor sikerrel terjeszkedett kelet felé, az orosz fejedelemségek rovására, noha Ivan Kalita személyében megjelent már az a moszkvai uralkodó is, aki tudatosan törekedett a szláv földek egyesítésére, ami miatt Moszkva egyre inkább Litvánia legveszedelmesebb versenytársává lépett elő. Egyelőre azonban a novgorodi, tveri, pszkovi stb. városállamok a litvánok védelmét keresték Moszkvával, de főként a tatárokkal szemben. Gediminas odáig ment, hogy pravoszláv püspökséget létesített, így akarván Litvániát az orosz földek központjává tenni. Ám a katolikus vallást sem üldözte, sőt, több ízben is kérte a pápát, hogy keresztelje meg népét. A pápa azonban nem volt hajlandó cserébe ezért lemondani a keresztések támogatásáról. A kétféle orientáció, amely ugyanúgy megtúrte a pravoszláv metropolitát, mint a litván városokban működő szerzetesrendeket, a vallási türelem, a vallásszabadság páratlan légkörét eredményezte. Erről maga Gediminas így írt egy levelében a pápának: „Tiszteljek a keresztények az Istent saját hitük szerint, szolgáljanak az oroszok (rutheni) neki saját szokásaik szerint, a lengyelek ugyancsak a maguk módján, mint ahogy mi is saját szokásainkkal tiszteljük az Istent — és mindnyájunknak egy Istene van.”

Gediminas halála után rövid trónviszály következett, majd két fia, Algirdas és Keštutis lépett örökébe, akik 1345 és 1377 között párban uralkodtak oly módon, hogy a Vilniusban székelő Algirdasé volt a nagyfejedelmi cím és — egyre inkább Lengyelországgal versenyezve — a déli—keleti hódítás ügye (amit erőteljesen meg is valósított: 1363-ban Kijevet is a birodalomhoz csatolta, ahol 1375-től a korábbi hagyományt felújítva pravoszláv püspökséget állított fel; több ízben Moszkva falait ostromolta), míg a Trakaiban berendezkedő Keštutis, az egyeses lelkű katonameber típusa a keresztések elleni harcot, Žemaitija védelmét vállalta magára. E harc méreteire jellemző, hogy negyven év alatt a lovagok kereken száz alkalommal törtek be litván földre, amire negyven ellenhadjárat volt a válasz.

Amikor Algirdas 1377-ben meghalt, pogány szokás szerint elégették, s 18 lovat is mellé temettek. Elsőszülött fia, Jogaila követte a trónon, míg Keštutis megmaradt Trakai fejedelmének. Hamarosan azonban hatalmi harc tört ki nemcsak közöttük, hanem Keštutis fia (tehát Jogaila unokatestvére), Vytautas és Jogaila között is. Mindkét tábor többször szövetségzett hol a keresztésekkel, hol a különböző lengyel és orosz fejedelmekkel. A viszálykodás során végül Jogaila 1382-ben meggyilkoltatta a konok pogány Keštutist, s Vytautasnak is csak női áruhába bújva sikerült a börtönből a keresztésekhez szöknie, ahol Wiegand néven meg is keresztelték. (Jogaila már korábban a rendnek ígérte Žemaitiját, és azt, hogy a kezükből veszi fel a kereszténységet.)

Közben azonban fontos dolgok történtek Litvánia szomszédságában. Dmitrij moszkvai fejedelem 1380-ban a Don melletti Kulikovo mezején szétverte Mamaj kán seregeit, s ezzel nemcsak a Donszkoj melléknevet nyerte el, hanem a litván fennhatóság alatt élő szlávok bizodalját is. A pravoszláv metropolita alig egy évvel később a litvániai Kijevből Moszkvába tette át székhelyét, s most már végleg. Sőt, Jogaila előtt is felmerült az a megoldás, hogy Moszkvával szövetségre lépve pravoszláv hitre tér. Vityebszki fejedelmi házból származó anyja közvetítésével tárgyalásokat is kezdett arról, hogy esetleg feleségül venné Dmitrij Donszkoj lányát, s így védené meg Litvániát a keresztetek meg-megújuló támadásaitól. Ki tudja, hogy fordul Európa sorsa, ha ez bekövetkezik? Ám egyik fél sem kapkodta el a dolgot. Moszkva azért nem, mert nem kívánta legnagyobb vetélytársát erősíteni, Litvánia pedig azért nem, mert az ortodox hit felvétele nem szüntette volna meg a keresztetek támadások őrügyét, hisz Róma a pravoszlávokat félig-meddig pogánynak tartotta. Arról már nem is beszélve, hogy ugyanazon birodalmon belül kerülve a szláv fejedelemségek óhatatlanul Moszkva körül tömörülnek, s ez gazdasági katasztrófa lett volna a litván hűbérurak számára, akik jövedelmük nagy részét e fejedelemségekből nyerték.

Jogaila végül is máshonnan nősült. 1382-ben ugyanis Nagy Lajos királyunk halálával árván maradt a lengyel trón. Máig rejtély, kinek támadt az a merész ötlete, hogy Lajos kisebbik lányát, Jadwigát (magyarul: Hedviget) 1384-ben nagy sietve „királlyá” koronázva, majd az unokatestvérével időközben kibékült Jogailához férjhez adva több, gordiusinak tűnő csomót lehet egy csapásra megoldani: megszűnik a terhessé vált magyar–lengyel perszónalunió, Litvániából, az eddigi pogány ellenségből szövetséges lesz a németekkel és Moszkvával szemben, s végül a lengyelek megszabadulnak a Habsburg háztól is. Jadwigát ugyanis évekkel ezelőtt odaígérték Wilhelm Habsburg hercegnek. Sőt, *az után*, hogy a lengyel urak Krévén (Kriavo-ban), a mai Belorusszia területén lévő városkában megállapodtak Jogailával a házasságban, bár még nem volt érkezésük híret vinni Lengyelországba, a Habsburg vőlegény betoppant Krakkóba, s ott annak rendje és módja szerint feleségül vette Jadwigát. Egyes rosszmájú osztrák krónikások azt állítják, hogy a házasság konzumálva is lett, ám ennek kevés a valószínűsége, lévén, hogy az ifiasszony még a tizenkettedik évét sem töltötte be. (Jogaila ekkor 35 éves volt.) A lengyelek hamarosan elkergették Wilhelmet, s életbe lépett a krévi egyezmény. 1386-ban Jogaila bevonult a Wawelbe, megkeresztelkedvén feleségül vette Jadwigát, s II. Wladyslaw Jagelló néven lengyel királlyá koronázták, miközben megmaradt litván nagyfejedelemnek is.

A krévi egyezménynek két fontos pontja volt. Az egyik előírta Litvánia megkeresztelését. Ezt Jogaila 1387-ben visszatérve Litvániába el is végezte: megalapította a vilniusi püspökséget, s — a lengyel krónikás, Jan Długosz majd hetven évvel későbbi beszámolója szerint — mivel az egyenkénti keresztelésre nem volt idő, tömegesen hajtották a Nemunasba keresztvíz alá Európa utolsó pogány népét, egy-egy nagyobb csoportnak ugyanazt a nevet adván.

Az egyezmény másik fontos mozzanata Lengyelország és Litvánia kapcsolatát volt hivatva szabályozni. A latin nyelvű okmány szerencsétlen módon erre az azóta is oly sokat vitatott „applicare” szót alkalmazta, ami jelent hozzácsatolást, egyesítést és beolvasztást is.

Van, aki szerint az okmány teljes egészében hamisítvány, hiszen megtalálásának idején, 1835-ben divatja volt a romantikus történelmi hamisítgatásnak. Mindenesetre az a Długosz, akinek krónikájára minden későbbi beszámoló támaszkodik, egyetlen szóval sem említi. Másfelől az is igaz, hogy a litvánokkal cseppet sem rokonszenvező, a lengyelek szerepét felnagyító Długosz egészen biztosan sok mindent a kisujjából szopott (például a jeges Nemunasban való alámerítést). Ami kétségtelen tény, s amiből Długosz is nagyrészt szerzte az értesüléseit, az Jogaila három, 1387 februárjában kiadott kiváltságlevele. Ezekben hatalmas földbirtokokat adományozott az egyháznak, valamint a katolikus hitre tért nemeseknek, ugyanakkor kizárván a kiváltságokból a pravoszláv nemeseket, s

megtiltván a pravoszlávokkal a házasságot. Az okmányok az oroszok és különböző szekták tagjainak katolizálását sürgetik, de pogányokról szót sem ejtenek.

Összefoglalóan tehát elmondható, hogy 1387 a katolikus vallás államvallássá emelésének az éve, mely külpolitikailag a német lovagrend és Moszkva, belpolitikailag pedig a pravoszláv keleti szlávok ellen irányult.

Mi történt a kereszténység felvétele után? Lengyelország és Litvánia perszónálunióval összefűzött két különálló ország. Hamarosan azonban még ez a kapocs is megszakadt. Az unokatestvér Vytautas (lengyelül: Witold) ugyanis polgárháborút robbantott ki, amelyben megint csak részt vett az összes számba jöhető külföldi szövetséges, s olyan furcsa helyzet is előállt, hogy a Mickiewicz megénekelte nagymester, Konrad Wallenrod német és Vytautas litván csapatai együtt ostromolták a Jogaila litván, orosz és lengyel seregei által védett Vilniust. A bonyodalmak úgy értek véget, hogy 1392-ben Jogailából végleg Jagelló lett, aki csak a lengyel királyság ügyeivel foglalkozott. Mindebből érthető az az első hallásra furcsa tény, hogy a litvánok egyáltalán nem büszkék az európai hírű Jogailára. A „litván királynak” az unokatestvér számít, akire Jogaila Litvániát hagyta, aki Nagy Vytautas néven vonult be a történelembe, s akinek 1430-ban bekövetkezett halálakor a Litván Nagyfejedelemség hatalma csúcán állt. 1 millió km²-nyi területével Európa legnagyobb állama volt, amelynek déli határa a Fekete-tenger fölötti országnyi lakatlan sztyeppékig nyúlt, keleti határa Moszkvától 200 km-re húzódott, s Palangánál keskeny kijáratot nyert a Balti-tengerhez is. Nyugati szomszédja egyrészt a szövetséges Lengyelország volt, másrészt az a lovagrend, amelyre az egyesült lengyel—litván hadak 1410-ben Tannenberg-Grünwaldnál (litvánul: Žalgiris) a középkor egyik legnagyobb csatájában döntő vereséget mértek. (Az esemény mindkét félben mély nyomokat hagyott. A németek 1914-ben vettek revánst, eléggé különös módon: II. Vilmos császár egy oroszok ellen megnyert ütközetet Tannenbergi csatának neveztetett el és ünnepeletett, noha az máshol zajlott le; másfelől Litvánia jelenlegi legjobb labdarúgó- és kosárlabdacsapatát Žalgirisnek hívják.) A rend nem nyugodott bele a vereségbe, távolról sem. Azzal vádolták Jogailát és Vytautast, hogy a litvánok, de még a lengyelek se igazi keresztények, s hogy Žemaitija jog szerint az övé. Az egyik érv az volt, hogy Grünwaldnál a Jan Žižka vezette cseh zsoldosokon kívül több ezer pogány tatár is harcba szállt a lengyel—litván oldalon. A konstanzi zsinat végül is Jogailáék javára döntött.

Vytautas megpróbálta Litvániát teljesen függetleníteni Lengyelországtól. 1398-ban a litván nemesek ki is kiáltották királlyá, ám egy évvel rá a Vorszka folyónál a tatároktól elszenvedett súlyos vereség szertefoszlatta reményeit. Másodszor 1429-ben kért koronát a nagy intrikus német-római császártól, Luxemburgi Zsigmondtól, de Jogaila és a lengyel urak elfogták a koronát hozó küldöttséget, s az ekörüli huzavona közben Vytautas meghalt.

A kelet felőli biztonságot szolgálta volna Vytautasnak az a kísérlete, hogy — Gediminas és Algirdas után újra — litvániai metropolitát választatott, de jelöltjével szemben a pravoszláv egyház vezető testülete, a carigrádi (konstantinápolyi) szinódus a moszkvai metropolita mellett tette le a voksot. Ez végleg eldöntötte, hogy a litvánok a katolikus lengyel kultúra övezetébe kerültek, s noha Lengyelország és Litvánia viszonya egészen az újabb történelmi sorsfordulóig, az 1569-es lublini unióig politikailag nagyon is laza maradt, megkezdődhetett a nemzetet alkotó nemesség fokozatos lengyellé válása.

Mi tette lehetővé az erősebb politikai helyzetben lévő litvánok polonizációját (vagy ruszifikációját, vagy elnémetesítését)? Egyáltalán: mi okozta, hogy a hatalmas birodalommal rendelkező litvánokat ugyanúgy ki lehetett felejteni az európai történelemből, mint az országalapításig el sem jutó poroszokat, lettek vagy nyelvrokonainkat, az észteket? Miért olyan bizonytalanok, olyan többféleképp megítélhetők a litván történelem eseményei?

Azért, mert hiányzik mögülük a saját írásos kultúra támasza. A Litván Nagyfejedelemségben ugyanis — a ritkább latin és német mellett — hivatalosan a források által oroszoknak

mondott nyelvet használták, azt a keleti szláv dialektust, ami a későbbi belorusz ősenek tekinthető. Ezen a nyelven írták a kancelláriai archívum okmányait a 15. század végétől, a 16. századtól a szépirodalomnak számító krónikákat, Litvánia három, ugyancsak 16. századi alkotmányát (statútumát), sőt a katolikus egyház némely iratait is. Miután a keleti szláv területek Moszkva köré tömörültek, a belorusz-orosz használata értelmetlenné vált. Szerepét át is vette a lengyel. Ily módon a saját nyelvű litván kultúra hivatalos kezdetére 1918-ig kellett várni.

A pogány kultúrának volt egy döntő fogyatékosága: szóbeli volt, s ebből fakadt — mai kifejezéssel — kommunikálhatatlan, közlésre alkalmatlan jellege. A kereszténység rendes körülmények között az írásbeliséget is jelentette. Kései, elhúzódó felvételének eredményeképpen Litvániában azonban már volt írásos kultúra: a belorusz, majd a lengyel, ami a litván szellemű (vagy nyelvű) írásbeliséget szükségtelenné, fölöslegessé tette. Amikor ennek megteremtésére sor került, a 16. század második felében, akkorra már nem volt kinek: a társadalom vezető rétegeit magához szippantotta az idegen kultúra. A litván történelem ezért néma, illetve mintha mindig mások szájával beszélne.

Kik ezek a mások? Mindaugas korára vonatkozóan a 12 ezer sort felölelő német Livóniai rimes krónika (*Die livländische Reimchronik*), amely az 1143 és 1290 közötti időről számol be. Ismeretlen szerzője a Livóniai Lovagrendhez tartozott.

Az orosz Ipatyjev krónikát (Ipatyjevskij szpizok), mely kb. ugyanaddig megy el, a Halics—Vohíniai fejedelemség krónikása írta.

Peter von Dusburg a Német Lovagrend krónikása volt. Műve, a latin nyelvű Poroszföld krónikája (*Chronicon terrae Prussiae*) 1330-ig számol be a balti népek elleni keresztes hadjáratokról.

Jogaila koráról Jan Długosz 1455-ben elkezdett Lengyel történelme (*Historia Polonica*) az alapvető forrás.

Mindezekből a művekből számos példát lehet felhozni annak bizonyítására, hogy a saját írásos kultúra hiánya milyen kiszolgáltatottá tesz egy népet.

Az idegen írott források mellett ott a saját szóbeli: a folklór. Evvel épp az a baj, hogy csak a 19. században kezdték gyűjteni, lejegyezni, s távolról sem mindig pontosan.

Az írásos keresztény kultúra egészen a legújabb korig, máig mindig az idegenséggel volt azonos a litvánok szemében.

Kezdetben volt a szó, a kultúra. Ahol nem volt, ott a mégoly hatalmas birodalom is semmivé foszlott. Mert csak az van, amire szavunk van. Nem rólunk, Közép- és Kelet-Európa népeiről is szól a mese, a litván történelem? Nem szavunk gyengesége okozza létünk gyengeségét a világban?

Jegyzetek: — 1. „Akiračiai”, 1987/9. 10—11. — 2. J. Jurginis: Lietuvos krikštas. (Litvánia megkeresztelkedése) Vilnius, 1987. Mokslas. 332 oldal. — 3. „Akiračiai”, 1987/3. 10. — 4. „Akiračiai”, 1987/10. 13. — 5. „Akiračiai”, 1988/1. 2. — 6. Amint Paulius Baltakis, a Litvánia határain kívül élő katolikusok 1984-ben kinevezett püspöke elmondta, a Vatikán azért nem létesít litván püspökséget, mert azáltal elismerné a vilniusi egyházkerület 1939-es és egész Litvánia 1940-es szovjet bekebelezését, illetve azt, hogy a szovjetek 1945 után az egyházmegyéjét önkényesen szétdarabolták Lengyelország, a Litván és a Belorusz SZSZK között. „Akiračiai”, 1986/3. — 7. Jonas Dainauskas: Lietuvos bei lietuvių krikštas ir 1387 metai. (Litvánia és a litvánok megkeresztelkedése és az 1387-es év.) „Mūsų Vytis” (Palos Heights, USA), 1986/2. 28., 36.